

TOKIKOM

Koko-eskea bihar

ELGOIBARKO
UDALA

***Etxean, sailkatu
zaborra gaika***

Eman izena edukiontzi
marroia erabiltzeko:
943 741 050 edo arreta@elgoibar.net

OIER ARAOLAZA

ANTROPOLOGOA

Haritz dantzari taldearen 40. urtemugaren harira antolatutako ekitaldien barruan, ‘Disfrazatzea ez da mozorrotzea’ izenburuko hitzaldia eskaini zuen Oier Araolaza antropologo eta *Dantzán.com*-eko kideak Elgoibarren, duela bi aste. Neguko festen testuinguruan kokatu zituen Araolazak inauteriak, eta Domu Santu egunetik Garizumara arteko beste hainbat ospakizun edo neguko festen ikuspegi ezohikoa erakutsi zuen. Neguko festek badute ezaugarri komun bat: eskea. Eta hain zuzen ere, inauteri sasoiko eskea, koko-eskea, egingo dute bihar Haritz dantzari taldekoek eta Eibarko Kezka taldekoek, Mauxitxa txarangaren laguntzarekin. Kalegoen plazan hasiko dituzte koko-dantzak, 19:00etan, eta kalez kale ibiliko dira dantzán, mozorrotuta.

“Birziklapena dago mozorrotzearen oinarrian”

Hiztegiak sinonimotzat ditu mozorrotzea eta disfrazatzea. Zuek bereizi egiten dituzue, baina. Zer dela eta?

Lehen mozorrotzea zer zen eta gaur egun oraindik ere toki askotan zer den erakusteko sortutako hitz jokoa da hori, oso diferentia delako mozorrotzearen berezko ideia eta gaur egungo karnabal urbanoan disfrazatzea esaten duguna. Jendeari ikusarazi nahi genion badagoela beste inauteri mota bat, badagoela neguko festen inguruko kultura tradizional bat.

Zer da bata, eta zer bestea?

Disfrazatzea normalean erraz identifikatzen dugu zer den. Disfrazatzen gara pailazoz, indioz, pirataz... eta disfrazatzerakoan garbi ikusten dugun gauzetako bat da *zertaz* galdera dela garrantzitsua. Aldi berean, baina, oso garrantzitsua da disfrazatutako pertsona hori zein den argi gelditzea. *Nor* eta *zertaz* dira garrantzitsuak. Batetik, oso garrantzitsua da *zertaz* hori ahalik eta irudimentsuena, politena, txukunena, ustekabekoena izatea, baina esfortzu horrek *nor* hori estaltzen badu, ez zaigu errentagarri iritzen, inork ez baina ezagutzen alferrik delako nik hartu du-

dan lan guztia. Eta, jakina, garrantzitsua bada norbera ezagutzea eta norbere irudimena edo ekarpen estetiko baloratzea, sortuko ditugun disfrazek ere konbentzio orokor batzuk beteko dituzte. Mozorrotzeak, berriz, ez du zertaz galdera onartzen. Zu zaren hori ez-kutatzea da mozorrotzea; eguneroko nortasuna isiltzea, inork ez ezagutzeko. Horregatik oso ohikoa da aurpegia belzte eta zikitzea. Bada beste kontu bat: birziklapenaren funtzionamendua dago mozorrotzearen oinarrian: etxean dauzkazun lau trapu zahar hartu eta norbere burua ezkutatu.

Estetika jakin bat ere badaute, baina, mozo-roek, ala?

Mozorrotzean, nekazaritza eremuan behinik behin, erabiltzen diren elementuak baserri inguruan aurki ditzakezunak izaten dira: amaren armairu zaharreko erropez gain, ganbaran pilatutako izara eta abarrak, ukui-luko zakuak eta erremintak, ganadu-larruak, adarrak, zintzarriak... Eta, bai, mozorrotzeko orduan ere badaude joera batzuk. Nolanahi ere, oinarrizko mozorro pro-klasiko horrek ez dauka jatorrizko izendapenik, Euskal Herriko, edo are, Europa mendebaldeko edozein herrialdeetako mozorroa berdina delako.

Mozorro arketipoak badaude, baina.

Bai, badaude mozorro ideia batzuk Europako mendebaldeko inauterietan errepikatzen direnak. Txunturroak eta joaldunak esate baterako. Hemen zanpantzar izenarekin zabaldu ziren joaldunak, baina Ituren eta alde horretan inork ez die zanpantzar esaten joaldunei. Zanpantzar berba *Saint Pansard*-etik (karnabaletako erregea Frantzian) dator berez. Iparraldekoek ohitura handia izan dute beti Ituren eta Zubietako karnabalak ikustera joateko, beti izan dutelako sona handia, eta uste da haien eraginez zabaldu dela kanpora zanpantzar berba. Dena dago nahastuta, eta horixe da berez neguko festen esentzia: nahastea.

“Hemen, gure gurasoen belaunaldira arte ospatu dute Halloween gaua”

Europa mendebaldea aitatu duzu, eta gu mozorro horiek geure-geureak zirelakoan.

Kultura tradizionalan beti gertatzen da hori, bai mozorro kontuetan eta baita neguko festen gainerako zer guztietan ere. Kulturak ez ditu, baina, mugak ezagutzen.

Neguko festak aipatzen dituzu behin eta berriro, eta testuinguru horretan kokatzen dituzue inauteriak. Zer dira neguko festak?

Inauteria epe mugatu eta garbi bateko festa da: herri gehienetan, ostegun gizenetik haus-terre asteazkenerainoko epea egiten dira.

Inauteriak neguko festen parte dira, baina gehiago da: neguko festak ez dira inauteriak besterik. Azaroaren hasieran hasten dira neguko festak, Halloweenekin, eta Garizumarekin amaitzen dira. Neguko festak, berez, nekazaritza feriez beteta daude: San Martin, San Andres, Santa Luzia, San Tomas, San Anton. San Blasera arte, denak dira nekazaritzaren inguruko azokak, eta horiekin lotuta, leku askotan eskeak egiten ziren lehen, eta egiten dira oraindik ere. Villabonan, esaterako, Amasa auzoan, baserriz baserri irteten dira, oilasko biltzea egiten, eta gero, mozorrotuta, oilasko jokoa egiten dute.

Zer ezaugarrik batzen ditu neguko festak?

Halloween hildakoen arimen jaitzat daukagu, eta bada, baina berez, neguko festen oinarritzko zutabea, eskea, markatzen duen jai da. Halloween, San Nikolas, santa eskea, inauteriak... neguko festa guztien oinarrian dago eskea. Horiek denetan, gazte talde batek eramaten du festa etxez etxe, eta trukean, goxokiak, jatekoa, edana, dirua... jasotzen dute.

Hau da hau. Ameriketako Estatu Batuetatik zetorkigun jaitzat geneukan guk Halloween. Baina, euskal jai da orduan.

Erabat. Halloween hitzak arima guztien gaua esan nahi du (*all hallows evening*). Hemen, gure gurasoen belaunaldira arte ospatu den gaua izan da. Gure aitak ere ospatu izan du, Zizurkilen. Joan barazetara, kalabazak lapurtu, hustu, kandelak jarri eta bide bazterretan jartzen zituzten, jendea izutzeko. Hori Euskal Herri osoan eta Europa mendebalde osoan egin da herenegun arte, baina gertatu dena da aldi batez ahaztuta izan dugula eta Hollywoodi esker ezagutu dugula gero, kontsumo festa bihurtuta. Gurea zela ez jakiteak egiten du festa arrotza, kontzientzia ezak. Kontua da merkataritza industriak erabaki duela neguko kanpaina hasteko modu on bat dela, inbaditu dituela komertzio handi zein txiki guztiak parafernalia horrekin eta jai hori ospatzen hasi direla gure gazteak, jai amerikarra delako ustean. Dena den, aldaketa bat badago gure gurasoek ospatzen zutenetik hona: lehen, mozorroaren festa zen, eta orain, disfrazaren festa.

Halloween bakarrik ez, Santa Klaus edo gaur Bizar Zuri den hori ere geure-geurea ei da.

Santa Klaus, bai. Santa Klaus gure San Nikolas da. Gure aitonarenean, Elgoibarren, bai Gabon Zahar egunean eta baita Urteberri

Egunean ere “*San Nikolas coronado, confesor es muy honrado*” abesten zuten, eta San Nikolas hori da: Santa Klaus. San Nikolas, berez, Anatolia inguruko obispo umezale bat zen, eta figura horren aitzakian ospakizun bat sortu dugu. San Nikolas egunak indar handia dauka Legazpin, Seguran eta inguruotan. Asto baten gainean ume bat obispo jantzita jarri, eta etxez etxe ibiltzen dira, karamelo batzen. Baina Bizar Zuri hori... zalantza daukat zeri esaten dioten. Iruditzen zait *Papa Noel* eta Olentzero fusionatzen ari direla orain. Olentzerori bizar zuria jarri diote, eta Noelizatu egiten dute.

“Genero ikuspegitik begiratuta, hanka-sartze handia da Mari Domingi”

Eta zer diozu festa tradizional horien jatorriari? Santa Agedaz, adibidez, entzuna daukat makilarekin lurra kolpatuz lurra esnatzen aritzen direla koplariak.

Lurra esnatzearen kontu hori George Frazer antropologoaren ekarpena da (*The Golden Bough / Urrezko adarra*, 1890). Berak dio Europako nekazariak ospatzen dituzten festa eta eritu guztien helburua dela lurra ahalik eta emankorrena izatea. Horren arabera, neguan zer egiten dugu? lurra kolpatu, esnatu eta lora dadin. Hori hor dago, baina momentu zehatz bateko interpretazioa da. Ni ez naiz maila interpretatiboan sartzen. Garaian-garaiko ikuspegi ideologikoaren arabera egiten dira interpretazioak, eta, jakina, milaka daude. XIX. mendean eboluzionismoa zen joera indartsuena eta festa eta kultur ekoizpen guztiak paradigma horren arabera antolatzen ziren. Badaude, hala ere, eskola teoriko batzuk arrasto sakonagoa lagatzen dutenak, eta ez zuzenagoak-edo direlako, baizik eta jendeari erakargarriago egin zaizkiolako. Antropologia marxistak, funtzionalistak eta simbolikoak ere, sekulako lan interesgarriak egin dituzte inauterien eta kultura tradizionalaren interpretazioaren inguruan, baina ez dira horren ulerterrezak, eta ondorioz, ez dute horrenbesteko oihartzunik izan.

Arg.: www.dantzan.com

Eskea dute denek oinarrian, eta leku askotan adin jakin batekoak irtetzen dira eskera. Horrek badu azalpenik?

Arnold van Gennep antropologo frantziararren arabera, bai. Aroetako erritualak planteatzen ditu berak. Adin jakin batekin denok egiten ditugu adin aldaketa sinbolizatzen duten errituak. Kintoen ospakizunak, adibidez, toki askotan mantentzen dira. Aretxabaletan eta Eskoriatzan, esaterako, kintoak irteten dira eskera, eta hala, ume izateari laga eta helduen gizartean sartu direla adierazten dute.

San Nikolas eta Santa Klaus aipatu ditugu eta pertsonaia berbera direla esan. Bada alderik, baina, bien artean. Santa Klausek opariak ekartzen ditu, eta San Nikolasek?

Bai, San Nikolas, Santa Ageda... eta gainerako guztiak eskean irteteko aitzakiak baino ez dira. Umeek oso garbi daukate nork ematen duen. Pertsonaia bat erabiltzen dute beste zerbait lortzeko, baina ez diote pertsonaia horri inolako gaitasun magikorik aitortzen. Gertatu dena da XIX. eta XX. mende ar-

tean iraulketa bat egon dela. San Nikolas Europa mendebaldeko pertsonaia bat da, bere garaian irlandarrek Ameriketara eraman zutena. Han, eboluzio bat izan zuen pertsonaia horrek: opariak eskatzeko aitzakia

izatek ezaugarri magiko batzuk hartu eta opariak berak ekartzera pasatu zen. Hori dena XIX. mendean gertatzen da. Gero, XX. mende hasieran, Coca-Colak bere sinbolotzat hartu zuen Santa Klaus, eta pertsonaia horrek lehendik zituen ezaugarriak Coca Colak sortutako ezaugarriak eransten zaizkio. Ordura arte, obispo jantzita agertzen zen beti Santa Klaus, eta kolore morez, berdez eta gorritz irudikaten zuten, baina Coca Colak erabat sekularizatu zuen eta erabat gorri bihurtu. Eta hortik aurrera Gabonak gorriak dira denontzat, eta mundu osoan.

Hemen ere bai?

Arg.: www.dantzan.com

persona. Olentzeroren ezaugarriak ere ez ziren batere atseginak. Ikazkina zen leku askotan, baina beste hainbat ofizio ere ezagutu izan zaizkio. Kostaldean, adibidez, arrantza-lea ere izaten zen. Hori bai, Olentzero ez zen batere umezalea, eta askotan, umeak bildurtzeko erabiltzen zuten gainera. Gaur egungo Olentzero ereduak ez du bilatzen, hala ere, inor beldurtzea. Politikoki zuzena egin dute orain. Lehen, mozkorti erretzaile bat zen; ezer ez zeukan pertsonaia kaxkajo bat. Orain ez du edaten, eta pipa ere kendu diote.

Orain, parekidetasunaren izenean-edo, laguna ere jarri diote gainera.

Hori da punturik okerrenea. Genero diskurtsoa aplikatu nahian, dagoenik eta familia estereotipo atzerakoiena instalatu dugu. Mari Domingi hanka-sartze handia da genero ikuspegitik. Pertsonaia bat sortu dugu, izatez abesti batean baino ez delako aipatzen Mari Domingi izeneko pertsonaia. Bada, pertsonaia hori hartu eta bikote bat sortu dugu. Olentzerok bikotekidea behar duela planteatze hutsa larria da, eta, gainera, bikotekide horrek emakumezkoa izan behar hori... Eta ez da hori bakarrik. Gizonezkoen estereotipo guztiak batzen ditu Olentzerok, eta emakumezkoa, berriz, Mari Domingi, lasaia, atsegina eta ederra da. Sarri tokatu zaigu gai honen inguruan eztabaidatzea, eta Mari Domingiren aldekoek esaten dute umeek, batez ere neskek, eredu femeninoa behar zutela.

Ereduak, baina, maila berekoak izan beharko

lukete, ala?

Jakina. Zer lortu dute horrekin? Bada, tradizioan genero markaturik ez zeukan pertsonaia bati generoa zehaztea. Olentzero emakumezkoak ezagutu dira tradizioan. Baina, orain, erakutsi beharrean Olentzero izan daitekeela gizonezkoa nahiz emakumezkoa, hau da, erakutsi beharrean sexuak ez daukala garrantziarik pertsonaiaren izatean, egin dutena da "emakume loreontzia" sortu.

Bai, eta hori da tristea. Gauza bat da industriari indar hori izatea, eta beste bat da guk hori besterik gabe onartu eta sustatzea, Olentzerorekin Eguberri gorriak bultzatzen ari garen moduan.

Olentzerori ere leku askotan bizar zuria jarri diotela esan duzu. Bizar zuria ez dakit, baina zeharo guapotu dute azkeneko urteotan.

Bai, eta berez, San Nikolasen antzera, eskean irteteko erabiltzen zuten panpin bat baino ez zen Olentzero. Panpina egiteko dirurik edo astirik ez zutenean bakarrik izaten zen

Arg.: www.dantzan.com